

anés directament als volums anuals que publiquen Antonio Alvar i Alicia Arévalo sobre *Bibliografía de los estudios clásicos en España* (Ediciones Clásicas, Madrid) i, també, a l'article d'Antonio Alvar, «Obras de referencia sobre el mundo clásico», *Tempus. Revista de actualización científica*, 1 (1992), p. 6-67. La mateixa *Tempus*, a través de la seva secció «Revista de revistas», pot ajudar no poc en aquesta recerca.

Les diferents bibliografies, com dèiem, estan agrupades per autors, però quan les «circumstàncies literàries» ho demanen, s'amplia aquesta unitat a termes més amplis (v.g. «Catullo e i Neoterici»), arribant fins i tot a algunes consideracions genèriques (v.g. «Il mimo letterario»). Pel que fa al seu contingut, ens interessa remarcar que cada apartat bibliogràfic comença amb una valoració dels més importants instruments de treball sobre cada autor: bibliografia de bibliografies, edicions i concordances. Segueix amb l'obra i acaba, sempre que és possible, amb referències a la història de la transmissió manuscrita i a la seva fortuna (la seva recepció posterior).

La bibliografia acaba amb un índex alfabètic d'autors antics i temes tractats en ella, per facilitar-ne el seu ús i per intentar, potser, superar un greu entrebanc que hem detectat al final del volum. En la confecció dels índexs analítics generals («generals» equival per nosaltres als cinc volums de «Lo Spazio...»), no s'ha tingut per res en compte el volum cinquè, com si no existís: aquests índexs, complets i molt ben realitzats (que són de «nomi e delle cose notevoli», «dei passi citati», delle testimonianze scritte» i «degli studiosi citati»), no inclouen cap dada del darrer volum.

Entre els dos índexs (el dels autors tractats al volum i els generals) s'hi ha inclòs també (en cada volum ha estat un punt de referència important) un apartat dedicat a reproduccions d'imatges relacionades amb el contingut dels llibres. En aquest volum cinquè hi trobem catorze monedes que ens han transmès «I volti del potere», és a dir, iconografies d'emperadors i algunes de les seves mullers; una segona sèrie de catorze làmines

més ens presenta «I classici e la stampa», és a dir, magnífiques reproduccions d'algunes primeres edicions d'autors com Terenci, Virgili, Catul, Livi, etc. Precisament per la qualitat i l'interès que en tots els volums han despertat les làmines que s'hi inclouen, ens hauria també agradat que en els índexs generals s'hi hagués dedicat un apartat a les il·lustracions (i no solament amb especificació de l'origen de la peça fotografiada, sinó també de la mateixa fotografia utilitzada).

La impressió final que ens proporcionen, tant el volum que ara recensionem, com tota la col·lecció, és que ens trobem davant d'un treball molt important que marca un camí nou i diferent en l'estudi de la literatura llatina i que s'ha de convertir, per tant, en una referència futura ineludible en els estudis.

Joan Gómez Pallarès

BERSCHIN, W. (1986-1991). *Biographie und Epochenstil im lateinischen Mittelalter*. Bd. I (358 p.), II (337 p.), III (484 p.) = *Quellen und Untersuchungen zur lateinischen Philologie des Mittelalters*. Bd. VIII-X. Stuttgart: Anton Hiersemann Verlag.

Amb l'aparició recent del tercer i darrer volum de *Biographie und Epochenstil im lateinischen Mittelalter* del professor Walter Berschin, és arribat el moment oportú de fer un comentari al conjunt d'aquest nou treball del catedràtic de Filologia Llatina Medieval i Moderna de la Universitat de Heidelberg. La dècada dels vuitanta ha estat extraordinàriament fructífera pel professor Berschin i, de retruc, per tots aquells que ens interessem pel món medieval i la seva comunicació escrita en llengua llatina. En efecte, el seu volum sobre *Griechisch-lateinisches Mittelalter*, Bern, 1980 (llibre del qual també s'ha fet una recensió en aquesta revista: *vid. Faventia* 12/13, 1990-1991, p. 489-491), oferia una llum definitiva sobre la influència de

les lletres gregues en la cultura manuscrita medieval (massivament «latina»), a més de remarcar també les ombres on aquesta influència no havia estat tan forta o, si més no, havia estat mal estudiada (a Espanya, per exemple). Al mateix temps, el volum es convertia en un model de com es pot fer una recerca de primera mà amb els manuscrits com a instruments i no com a finalitat en ells mateixos. A partir de 1981 (com ell mateix confessa al prefaci del volum I), va concretar-se el seu interès pel gènere biogràfic en un treball monogràfic que havia d'estudiar-lo, en la seva evolució estilística, al llarg dels primers segles de l'Edat Mitjana. Amb la seva habitual dedicació i ràpid treball, el professor Berschin publicava el 1986 un primer volum sobre el tema i el 1988 sortia el segon (tots dos, com no podia ser d'altra manera, amb recensions elogioses a revistes de prestigi com la *Revue des Etudes Latines* o els *Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung*). Ara, a mitjan 1992 (encara que amb data de 1991), ens arriba el tercer volum.

El conjunt ens proporciona, diguem-ho ja d'entrada, una eina de treball de primera magnitud que es convertirà, també, en un punt de referència important, per dues raons: 1. No existia, abans de l'aparició d'aquest treball, una monografia que estudiés, en el seu conjunt, la història del gènere literari de la biografia a l'Edat Mitjana. Com gairebé sempre, el professor Berschin toca ferro, perquè era especialment greu que aquest estudi no existís per una època on la biografia de les persones notables (fonamentalment al voltant de la religió) és un eix fonamental del coneixement, un mirall d'*exempla* on els ciutadans, lectors o oïdors, es volien mirar constantment. 2. Una vegada més, el treball de Berschin es converteix, per nosaltres, en un model que cal seguir en els estudis medievals perquè s'hi combina, amb una saviesa difícil de superar, la utilització de les fonts manuscrites (de primera mà) amb la literatura secundària.

El conjunt de l'obra té, també, dues claus de lectura. La primera afecta la persona inte-

ressada en la cultura medieval, que no sigui especialista i no domini la llengua llatina: Berschin ha pensat en ella i ha construït un discurs de lectura molt agradable, on els textos llatins sempre són oportunament identificats i, a més, traduïts. No direm que els llibres es puguin llegir com si fossin una novel·la, però sí que són accessibles i de lectura tan planera com, per exemple, el «Curtius» o el «Higuet». La segona interessa l'especialista, qui, a més de disposar d'un estudi de conjunt que abans no existia, trobarà al final de cada llibre una tria de les biografies llatines més significatives agrupades temàticament, amb una referència a les pàgines de l'estudi i una altra editorial. Aquesta tria, a més, va acompanyada d'una taula cronològica que ajuda a situar més bé els diferents grups i autors. Sens dubte, aquesta part final de cada llibre (vol. I, p. 325-340; vol. II, p. 307-319; vol. III, p. 431-458), llegida amb els comentaris que Berschin fa de cada text, serà un punt de partida de molts treballs posteriors.

Els tres llibres mostren, en el seu desenvolupament cronològic, la història de la biografia, des del segle III fins al X en les zones culturalment més significatives d'Europa. Al nostre entendre, les dificultats que s'havien de resoldre en aquest estudi eren dues: per una banda, la «qüestió cronològica» (difícilment al llarg de tants segles i en tantes contrades diferents podem estudiar des d'un sol punt de vista un gènere literari); per l'altra, la pròpia definició del gènere literari, que permeti detectar realment què cal estudiar. El professor Berschin resol magníficament bé tots dos problemes a la seva Introducció general (vol. I, p. 3-32), que es converteix, pel nostre gust, en una de les peces fonamentals del seu treball. Una cita de sant Jeroni pot resumir bé l'actitud de l'autor davant de la qüestió cronològica: *ipsa latinitas et regionibus quotidie mutatur et tempore*. La seva recerca té en compte tant les variacions que pot provocar el pas del temps en el gènere literari (els volums I i II en són una bona mostra, perquè l'I abraça des de la *Passiò Perpetuae*, inicis del

segle III, fins als Diàlegs de Gregori el Gran, mentre que el III va del 750 fins al 920), com les especificitats locals (el volum II parla de la biografia merovingia i després del gènere a Espanya, Itàlia i les Illes).

L'assumpte, més delicat, de la definició del gènere, que ha de condicionar el desenvolupament de la monografia, és resolt d'una manera ingrata per l'autor, perquè ofereix un concepte molt ampli del gènere biogràfic, la qual cosa implica, lògicament, molta més feina (millor per nosaltres, però!): «Biographie [...] als Lebensbeschreibung [...] Wir verstehen unter Biographie alles, was es an mittelalterlicher Lebensbeschreibung gibt: *vita, passio, gesta, legenda* teilweise auch *historiae translationes* und *miracula* (vol. I, p. 21)».

La realitat, però, és que el mateix autor és conscient que no tot el que hom podria incloure dins d'aquesta definició mereix una atenció especial. Per tant, en aquest treball hom hi observa una selecció (no perden de vista que l'exhaustivitat hauria suposat un treball sobre més de 1.000 textos!) que es realitza a partir de tres criteris: s'hi estudien sobretot aquelles biografies considerades més importants per a l'evolució del gènere (Berschin les anomena «Clàssics de la Biografia»); en segon lloc, aquells textos que, des d'un punt de vista literari o històric, han despertat més interès en la seva posterioritat i, en darrer terme, aquelles *vitae* que han resultat més significatives des d'un punt de vista formal.

L'objectiu final és oferir una panoràmica del desenvolupament històric del gènere sota dues preocupacions (la primera de les quals és constant en Berschin): 1. La llengua llatina de l'Edat Mitjana no és morta, sinó que mostra una viva evolució al llarg dels segles (en paraules de F. Blatt, que l'autor cita no sense ironia, «c'est une morte qui se porte gaillardement» —vol. I, p. 30 i nota 92—). 2. Els estudis sobre la llengua i la literatura medievals s'han de basar, sempre que es pugui, en el testimoni directe i no manipulat dels manuscrits a través dels quals es va transmetre aquella cultura («soweit

möglich wird auf die Handschriften rekurriert» —vol. I, p. 31—).

El primer resultat del treball, sens dubte, omple a bastament els objectius marcats per l'autor: en els tres volums són estudiades gairebé cinc-centes biografies al llarg de set segles de la història d'Alemanya, França, Itàlia, Espanya i les Illes Britàniques, que ofereixen un riquíssim panorama cultural. Hi ha uns altres resultats de *Biographie und Epochenstil im lateinischen Mittelalter* que el professor Berschin no treu a la llum, potser perquè la seva modèstia li ho impedeix, però aquesta es una de les feines de qui llegeix per comunicar-ne la seva impressió: nosaltres en volem remarcar dos, que considerem gairebé tan importants com la recerca en ella mateixa i que han de fer reflexionar tothom que es dedica a aquest ofici. En primer lloc, els estudis de literatura llatina medieval són, també, una font immillorable per conèixer la llengua llatina. Poder demostrar que existeix una successió evolutiva en un gènere literari al llarg de set segles (com fa Berschin en el seu treball) és demostrar que també existeix una llengua viva que dona suport a aquesta evolució. 2. Cal tornar a escriure la història de la literatura de l'Edat Mitjana, però a través del que ens expliquen els manuscrits on fou escrita i transmesa.

Per les raons que hem intentat resumir aquí i pel contingut mateix del treball, que per raons òbvies només podem presentar, pensem que aquests darrers llibres del professor W. Berschin han de retenir tota l'atenció dels especialistes i s'han de convertir, una vegada més, en model (científicament parlant) i en motor (ideològicament parlant) de futures recerques.

Joan Gómez Pallarès

HORSFALL, N. (1991). *Virgilio: l'epopea in alambicco*. Napoli, 160 p.

«Cominciai a studiare Virgilio attentamente venticinque anni fa ed ho continuato quasi